

Pri analizi metričnih podatkov za lobanje in spodnje čeljustnice pogrešam legendo pri škatlastih diagramih in navedbo, katera statistika je prikazana v diagramu: mediana ali aritmetična sredina, zlasti ker se v tekstu navaja uporaba tako parametričnega testa kot neparametričnega za testiranje razlik med spoloma ter razlik med Potočko zijalko in avstrijskim najdiščem Gamssulzenhöhle. Postavlja se tudi vprašanje smiselnosti primerjanja vzorcev, manjših od 15 enot, ki so še manjši, če so stratificirani po spolu. Za številne mere lobanj in spodnjih čeljustnic bi bilo poleg bivariatnih statistik verjetno smiselno uporabiti tudi multivariatne. Pri razpredelnicah z metričnimi podatki (str. 122 in 137 dodatek 7) pogrešam pripadnost spoloma, ki je temelj vseh primerjalnih metričnih analiz, prvič izvedenih na vzorcih z jugovzhodnih Alp. Odsotnost takšnih podatkov zmanjšuje vrednost objavljenega gradiva.

V poglavju, ki obravnava evlucijsko stopnjo medvedjih zob, se uporabljajo čudni grafični prikazi standardnih statistik, kot so srednja vrednost, standardna deviacija in največja-najmanjša vrednost. Pri primerjanju Potočke zijalke z radiokarbonsko sočasnim najdiščem Gamssulzenhöhle se namreč operira z odstotkovnimi odstopanji standardnih statistik, kar je neprimerno in nepotrebno (str. 142-143). Stvar bi se dala prikazati enostavneje, predvsem pa bolj zanesljivo z uporabo standardnih statističnih postopkov. Žal to ne bo nikoli mogoče, ker avtor ni objavil nikakršnih podatkov, na katerih temeljijo rezultati njegovih analiz.

Ker pod evolucijo razumemo spreminjanje živalskih vrst v času, bi bilo za preučevanje razvoja medvedjih vrst zelo koristno preveriti postavljene domneve, ki temeljijo na gradivu različnih najdišč, na daljšem profilu enega najdišča. Takšno najdišče so npr. Divje babe I, ki so ga avstrijski kolegi imeli možnost preučevati z vidika svojih evolucijskih domnev, vendar so se ovrednotenju gradiva v objavah elegantno izognili. Divje babe I so zanimive predvsem zaradi najdb t. i. pritlikavega jamskega medveda, ki ga poznamo iz številnih jam v sosednji Avstriji.

Posebno poglavje je posvečeno analizi evlucijske stopnje dlančnih in stopalnih kosti. Izhodiščni podatki analize niso objavljeni. Izsledki naj bi bili primerljivi z izsledki na podlagi zob, vendar so primerljivi samo delno. Ker gre za časovno heterogena vzorca, me tak rezultat ne preseneča. Podobna analiza je bila neodvisno izvedena na gradivu Divjih bab I, kjer so se prvič v stratigrafskem stolpcu pokazale določene razlike, vendar šele ko smo izboljšali analitsko tehniko.

Drugi postkranialni deli skeleta so primerjalno metrično obdelani. Podani so tudi podatki, a brez stratigrafskih oznak. Primerjalni postopki niso v skladu s standardnimi statističnimi normativi.

Novost je študija zgradbe fosilne medvedje populacije izpod peresa I. Debeljakove. Avtorica je analizirala tako starostni kot spolni sestav na podlagi zob, in sicer s pomočjo izkušenj, ki si jih je pridobila ob bistveno bogatejšem gradivu Divjih bab I, ki za nameček omogoča tudi stratigrafski študij. Vzorec zob Potočke zijalke zaradi majhnosti ni bilo mogoče stratigrafsko razčleniti.

Patologija je obdelana v posebnem poglavju, kjer pogašam stratigrafsko pripadnost obravnavanih najdb. Treba pa je vsekakor pohvaliti odlične barvne slike. Monografija je tudi sicer na oko zelo razkošno opremljena in oblikovana.

Novost je tudi analiza DNK, narejena na vzorcu koščenih konic. Razen ene gre za manjše odlomke, ki jih je analiza dodatno močno poškodovala. Analiziran vzorec, ki je služil tudi za AMS ¹⁴C-datacije, je zelo neprimerno izbran glede na moje najnovije ugotovitve o tipologiji in kronologiji koščenih konic v Potočki zijalki. Destruktivna analiza DNK, ki so jo brez našega predhodnega dovoljenja opravili v Nemčiji, čeprav bi jo enako dobro lahko tudi v Sloveniji, ni dala pričakovanega rezultata. Ugotoviti bi namreč morali, ali so konice izdelane iz medvedjih kosti ali kosti katerih drugih sesalcev. Namesto tega so analize sprva pokazale izključno prisotnost mtDNK človeka in domače

svinje oz. mtDNK S. Brodarja in njegovih skromnih terenskih obedov, ki so bili sestavljeni pretežno iz špeha Strevčevih prašičev. Pri ponovnem analiziranju so na dveh (štev. 54 in 112) od šestih konic dokazali prisotnost mtDNK jamskega medveda. Eden od vzorcev naj bi kazal celo na sorodstvene vezi medvedov iz Potočke zijalke z medvedi iz Vindije na Hrvaškem in referenčnega najdišča Gamssulzenhöhle v Avstriji. To je vsekakor presenetljiv rezultat, če pomislim, da z DNK ni bilo mogoče ugotoviti sorodstvenih vezi na lobanjah celjskih grofov, ker je bil DNK diagenetsko preveč poškodovan. Temu podobnih primerov je na recentnem gradivu še veliko. Obe z DNK pozitivno določeni konici že na pogled kažeta značilno zgradbo medvedjih kosti, kar lahko trdim tudi za tri druge v vzorcu. Zato se mi zdi uničenje konic za takšne namene nesmiselno in nedopustno, brezobzirno ravnanje avstrijskih kolegov pa obsodbe vredno.

Novo izkopavanje je dalo tudi nekaj paleolitskih najdb, tako koščenih kot kamenih, od katerih klinica s hrbtom dopolnjuje podobo najdišča. Najdbe so navedene z vsemi potrebnimi podatki, vključno stratigrafskimi. Obdelane so tudi z vidika mikroskopskih sledov uporabe.

Na nekaterih medvedjih kosteh so bili odkriti sledovi kamenih orodij, na eni odrasli lopatici pa celo zaceljena vbodna rana, ki jo je domnevno povročila koščena sulična ost. Gre za enega redkih možnih dokazov lova na jamskega medveda.

Avtorjem izkopavanja in monografije gre vsekakor pohvala za vložen trud in prizadevnost. Vendar menim, da bi bilo narobe, če bi novi izsledki zasenčili že znane, ki temeljijo na opazovanju neprimerno večjega obsega sedimentov od tistega, ki ga je raziskala slovensko-avstrijska ekipa. Moramo se namreč zavedati, da so rezultati pridobljeni na tako majhnih površinah in prostorninah kljub veliki natančnosti interpretativno skrajno nezanesljivi. Zato zgodba o Potočki zijalki še dolgo ne bo dobila epiloga.

Ivan TURK

Marek Gedl: *Die Fibeln in Polen. Prähistorische Bronzefunde 14/10.* Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2004. ISBN 3-515-07905-X. 186 strani, 118 tabel.

Marek Gedl v obravnavanem zvezku predstavlja približno 480 fibul in njim podobnih predmetov iz Poljske. Zbrane so tako bronaste kot železne fibule iz bronaste in starejše železne dobe. Kot je za serijo že kar običajno, je od začetka zbiranja do objave minilo precej časa - skoraj četrto stoletje, kar pa ne zmanjšuje njenega pomena.

Delo uvaja uvodni del s strnjnim pregledom oblik, z obravnavo uporabe in izdelave fibul ter zgodovino raziskav. Katalog ima standardno zgradbo: opis tipa oziroma skupine fibul; seznam posameznih primerkov s pripadajočimi podatki; komentar uporabe, časovne in prostorske razširjenosti. Risbe so v merilu 1 : 2, številni primerki so še dodatno ilustrirani s tehnološko izpovednimi pogledi od spodaj ali s strani, z rekonstrukcijami in - kadar se današnje stanje bistveno razlikuje od nekdanjega - tudi s starimi risbami. Razprostranjenost tipov (v okviru poljskih meja) je prikazana na 23 kartah. Več kot običajno, kar 26, je tabel, ki prikazujejo kontekste - depoje in grobove - v katerih so bile najdene fibule. Tekstovni del zaključuje zelo uporaben povzetek v nemščini in poljščini, ki ga dopolnjujeta dve časovno-prostorski tabli, na katerih so po kulturno-geografskih območjih in v kronološkem zaporedju prikazani posamezni tipi fibul. V dveh dodatkih sta prikazani še fibulam oblikovno in verjetno tudi funkcionalno podobni skupini "zapenjal".

Pri fibulah na Poljskem je najbolj opazna njihova prostorska razširjenost: omejene so na zahodni del države, predvsem na porečje Odre in zaledje Baltika oziroma na Pomorjansko, Veliko Poljsko in Šlezijo. Nekaj jih je še na jugu, v Mali Poljski, vzhodno od Visle pa so bili najdeni le posamezni primerki.

Najstarejše fibule se pojavijo v III. stopnji poljske bronaste dobe (oz. v srednjeevropski bronasti dobi D). Gre za dvodelne fibule s spiralnimi ali litimi stranskimi diski, ki povezujejo zahodne predele Poljske s severno Nemčijo. Nekoliko pozneje se pojavijo na jugu prve enodelne fibule - te so bile očitno prinesene iz Podonavja. Nasploh so za bronasto dobo značilne dvodelne fibule, ki v bolj ali manj lokalnih tipih ponavljajo osnovno obliko - simetrično postavljena diska, povezana z lokom - ki odmeva še v križnih fibulah z izteka starejše železne dobe. Šele na koncu bronaste dobe se pojavijo posamične fibule očalarka (najsevernejši primerki tipa Haslau-Regelsbrunn).

Bolj pestre so železnodobne oblike. Uvedejo jih harfaste fibule, ki se na Poljsko razširijo iz vzhodnohalštatskega kroga. Posebno zanimive so večinoma sicer že večkrat objavljene italške oblike fibul, ki se pojavijo v stopnjah HaC in HaD in so lep primer medkulturnih stikov na velike razdalje: fibule s stekleno ali jantarno oblogo, dvortaste in razne kačaste fibule. Po drugi strani se v stopnji HaD pojavi vrsta lokalnih tipov, ki se zgledujejo po predlogah iz tujine. Med te sodijo najmlajše očalaste fibule - fibule tipa Strzeblinko, dolgonožne ločne fibule s kratko samostrelno peresovino in podobne fibule z rombično razširjenim čolničastim lokom ter certoškim podobne fibule tipa Wojszyce.

Na konec stopnje HaD sodijo različni tipi fibul z okrašeno nogo (*Fußzierfibeln*), njim sorodne fibule tipa Wymysłowo ter križne fibule, ki predstavljajo končno obliko severnopoljskih fibul s simetrično postavljenimi okroglimi ploščicami.

Za začetek latena so značilne železne fibule s široko samostrelno peresovino tipa Kowalowice in fibule z zaključkom noge v obliki živalske glavice. Te, v LtA datirane fibule, so hkrati najmlajše v knjigi še upoštevane oblike.

Kot vsi katalogi serije *Prähistorische Bronzefunde* je tudi ta zelo dobrodošel in koristen, ne glede na to, ali nas zanima konkreten predmet, določena oblika ali pa si želimo ustvariti sliko o materialni kulturi izbranega območja. Zaradi tega v uvodnem delu ne bi bilo odveč poglavje o kulturno-zgodovinskem pregledu Poljske v bronasti in starejši železni dobi ter nekoliko natančnejša predstavitev uporabljene periodizacije, ki se jima je avtor v strahu pred ponavljanjem izognil. Tako je pač treba oboje poiskati v njegovem zvezku, posvečenem srpom na Poljskem (PBF XVIII/4). Fibule na Poljskem so sicer že deveti zvezek v seriji izpod peresa Mareka Gedla; po njegovi zaslugi je Poljska s tega stališča gotovo najbolje predstavljena država.

Andrej PRELOŽNIK

Gloria Polizzotti Greis: *A Noble Pursuit. The Duchess of Mecklenburg Collection from Iron Age Slovenia.* Peabody Museum Collections Series. Peabody Museum Press, Harvard University, Cambridge, Massachusetts 2006. ISBN 0-87365-404-8. 116 strani, 72 slik in načrtov.

Gospa Gloria Polizzotti Greis je izvršna direktorica Zgodovinskega društva iz Needhama (Massachusetts, ZDA) in bivša raziskovalna sodelavka ter vodja arheoloških in osteoloških zbirk v Peabody Museum of Archaeology and Ethnology pri Harvardski univerzi v Cambridgu v ameriški zvezni državi Massachusetts. V knjigi *A Noble Pursuit* na slikovit in zanimiv način nagovarja zlasti ameriško javnost in jo seznanja z delčkom evropske prazgodovine: arheološko zbirko vojvodinje Mecklenburške.

Omenjeni muzej hrani glavnino njene arheološke zbirke, ki jo je pridobil na dražbi v New Yorku leta 1934 (glej Gabrovec, Mecklenburška zbirka. - V: Enciklopedija Slovenije 7, 1993, 29) in obsega na tisoče predmetov, originalno dokumentacijo v obliki terenskih beležk in fotografij ter korespondenco vojvodinje z njenimi pokrovitelji in kolegi. Izkopavala je na pomembnejših najdiščih takratne Kranjske: na Magdalenski gori, v Stični, na Vačah in Vinici, pa tudi v avstrijskem Hallstattu. Gradivo z Mag-

dalenske gore je strokovno obdelal Hugh Hencken leta 1978 v monografiji *The Iron Age of Magdalenska gora in Slovenia*, najdbe iz Stične in Hallstatta pa Peter S. Wells leta 1981 v publikaciji *The Emergence of an Iron Age Economy*. Slednji je prispeval tudi predgovor h knjigi Greisove, ki jo predstavljam.

Avtorica je v ospredje svoje pripovedi postavila lik vojvodinje Mecklenburške in njen prispevek k arheologiji. Izbor izjemnejših kosov iz njene zbirke, ki so dokumentirani z lepimi barvnimi fotografijami Hillela S. Burgerja, dopolnjujejo zgodbe o izvoru, izdelavi in pomenu teh predmetov. Knjiga je obogatena tudi s starimi posnetki izkopavanj vojvodinje in z nazornim zemljevidom najdišč, kjer je kopala. V barvito pripoved so spretno vtikani tudi doslej še neobjavljeni arhivski dokumenti.

V začetnem poglavju *A New Science, A New Career* je skicirala idejni preobrat v razumevanju prazgodovine, ki se je zgodil v drugi polovici 19. stoletja, torej čas, v katerem je živila vojvodinja M. Mecklenburg (1856-1929), ki se je pri osemindesetih letih lotila arheoloških podvigov v rodni Kranjski. Sponzoriranje arheoloških izkopavanj je bilo tedaj med plemstvom kar pogosto, nenavadno za avstro-ogrsko princeso srednjih let pa je bilo aktivno udejstvovanje pri terenskih delih. Vojvodinja je, kot se zdi, v sebi združila družinsko navdušenje za starinoslovje. Njen stric princ Ernest von Windischgrätz - numizmatik in arheolog, ki je izkopaval na Vačah - je imel v svoji palači na Dunaju privatni muzej. Tudi po moževi strani so bili povezani s starinoslovjem, saj so bili ustanovitelji vojvodskega muzeja antikvitet v Schwerinu. Strast vojvodinje za raziskovanje preteklosti tako torej ne preseneča, bolj presenetljivi sta njena zavzetost in resnost, s katero se je lotila tega posla.

To je bil čas, ko so nastali prvi kronološki sistemi in tipologije predmetov, utemeljeni na znanstvenih principih in ugotavljanjem kulturnega sosledja in sprememb, kakor je predstavljeno v naslednjem poglavju z naslovom *The Three Ages of Prehistoric Europe*. V njem so posplošeno orisane periodizacija prazgodovine na evropskih tleh ter glavne značilnosti kulturnih fenomenov.

Skromni izkopavalni začetki vojvodinje Mecklenburške segajo v leto 1905, ko je kopala na Vačah in v bližnji okolici Bogenšperka, kjer je domovala potem, ko jo je njena družina zaradi nebrzdanega razpisništva osamila in si je poiskala uteho v raziskovanju preteklosti. Svojo pomanjkljivo izobrazbo, ki se je je kot novinka na tem področju dobro zavedala, je poskušala izpopolniti, zato si je prizadevala za sodelovanje s Königlische Museum für Völkerkunde v Berlinu. Strokovno pomoč je poiskala pri Alfredu Götzeju, kustosu prazgodovinskega oddelka. V zameno za sodelovanje je berlinskemu muzeju ponudila v kopanje gomilo v Stični, kar je bilo sprejeto. Tako je leta 1906 stekel projekt Stična, in sicer v tajnosti, ker tedanja avstrijska zakonodaja, pod katere jurisdikcijo je spadalo ozemlje Kranjske, ni dovoljevala izvoza starin brez soglasja kulturnega ministrstva. Da bi bilo zadovoljeno formalnostim, je uradno izkopavanje vodila vojvodinja, Götze naj bi bil igral vlogo ocenjevalca, najdbe pa naj bi bile začasno poslane v Berlin v restavriranje. Götze se je v svojem pričakovanju, da vojvodinje ne bo prav pogosto videval na terenu, uštel, saj se je lotila kopanja gomile neposredno poleg njegove, opazujoč in posnemajoč njegove metode. Tako je v naslednjih letih neverjetno izboljšala svojo tehniko terenskih raziskav. Pridobila si je tudi vestnega pomočnika Gustava Goldberga, s katerim sta vodila podroben terenski dnevnik in fotodokumentacijo. O tem pripoveduje avtorica v poglavju *The Secret Stična Project*, opirajoč se na kataloški prispevek Rainer-Maria Weiss, *Des Kaisers Alte Funde*, 1999.

Opogumljena z novimi izkušnjami, ki si jih je pridobila, se je vojvodinja še istega leta lotila prvega večjega izkopavanja na grobišču v Vinici, najsevernejšem japonskem oporišču, kakor je popisano v poglavju z naslovom *Vinica and Hallstatt*. Na jesen leta 1907 se je odločila za štiritedensko kopanje na eponimnem najdišču starejše železne dobe - v Hallstattu, čemur strokovni krogi na Dunaju, zlasti v Naturhistorisches Museum, niso bili ravno naklonjeni. Zato je poiskala oporo pri svojem bratranecu,